

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Cilt: 6 Sayı: 1, 2017
Sayfa:61-85

Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[17-11-2016] – [07-02-2017]

XVIII. Asır Fetva Mecmuaları Işığında Osmanlı'da Tedavül Aracı Olarak Kullanılan Paralar

Abdulkadir ATAR
Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İİBF
Asst.Prof., Karabuk University Economics and Administrative Sciences
a.kadir83@gmail.com

Öz

Osmanlı Devleti, kuruluşundan Tanzimat devrine kadar ki dönemde kendisinden önceki İslâm devletlerinde ve döneminde var olan devletlerin kullandıkları madeni para rejimine tâbi olmuştur. İncelemiş olduğumuz XVIII. asırda basılmış fetva mecmualarında, Osmanlı'da tedavülde olan yerli ve yabancı para birimlerinin isimleri görülmekte, "tağşiş" yani paranın değeriyle ilgili yapılan değişiklikler ile "tecdid-i akçe" yani yeni bir Padişah'ın tahta çıkmasıyla kendi adına yeni paraların bastırılıp eskilerin ise tedavülden kaldırılması uygulaması, mangırın piyasada oluşturduğu olumsuz etkilerden bahsedilmektedir. Ayrıca kalpazanlık faaliyetine dair meseleler, para değerindeki değişimlerin muamelelerdeki olumsuz yansımaları gibi paraya ilişkin çeşitli konularda bilgiler edinilmektedir. Fetvalarda geçen bu bilgiler, iktisat tarihinin para bahsiyle ilgili yazılmış eserleriyle mukayese edildiğinde literatürde geçen bilgileri teyit eder nitelikte olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimler: Fetva, fetva mecmuası, para, akçe, tağşiş, Osmanlı Devleti.

The Monies in Circulation in Ottoman State According to Fetva Journals, Published in XVIII Century

Abstract

The Ottoman Empire was subjected to the coin regime which was used by the states that existed in the Islamic states and periods before the Tanzimat era. The names of the local and foreign currencies that are circulating in the Ottoman Empire can be seen in the fetva registers, which were printed in the 18th century. "Tagsis" which means the changes made about the value of money and "tecdid-i akce" which was the application of a new Padishah on the throne to mint new money on his behalf and remove the old ones from the circulation. There are also informations on various issues related to the currency, such as issues related to counterfeiting activities, negative reflections of changes in money value. These informations in the fetvas seem to confirm the information in the literature when compared with the works written about the money chapters of economic history literature.

Keywords: Fetva, fetva registers, money, coin, tagsis, Ottoman State.

1. İlk İslâm Devletlerinde Kullanılan Paralar

Bu yazıda Osmanlı Devleti'nde kuruluştan XVIII. asrın sonuna kadar tedavül aracı olarak kullanılan paralar ve konuya ilişkin şeyhülislâmların fetvaları hakkında özet bir bilgi verilecektir.

Araplar İslâmiyet'ten önce İran'ın gümüş parası olan dirhemi ve Bizans'ın altın parası olan dinarı tedavül aracı olarak kullanıyorlardı. Esasen dirhem kelimesi Yunanlıların "drahmi" kelimesinden türetilmiş olup, Araplar bu nâm ile anar olmuşlardır. İran'da ise "direm" olarak zikrolunmaktadır. Arapların dinar olarak dillerine kazandırdıkları para biriminin aslı ise Latince onluk anlamına gelen "dinarius"tur¹. İslâmiyet'ten sonra da bu paraları kullanmaya devam etmişlerdir. Dinar, Hristiyanlık sembollerinden kademeli olarak arındırılarak Müslümanlarca bir müddet basıldı. İlk İslâm dinarı, Hz. Ali tarafından 660'da basılmış, ancak bu para piyasada tutunamamıştır². Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân yabancı para egemenliğine son vermiş ve hicrî 77 (696) yılında ilk İslâm dinarını çıkarmıştır³.

Müslümanlar İran'ın gümüş dirhemlerini de bir süre kullandılar. Sâsâni (İran) dirhemleri Hz. Ömer döneminde basıldı ve üzerlerindeki İslâm dışı motifler yerlerini yavaş yavaş İslâmî simge ve ibarelere bıraktı. Müslümanların Bizans'tan aldıkları yerlerde tedavülde olan "fels" denilen bakır paralar vardı. Müslümanlar bunları kullanmayıp, onun yerine Bizans felslerine benzer yeni bakır paralar basmışlardır⁴.

Madeni para sisteminin geçerli olduğu ekonomilerde paranın transferi bir takım operasyonel zorlukları barındırdığı için henüz İslâm'ın ilk asırlarında bile yürürlükte olan çek (sakk), poliçe ve havale senetleri kullanılmaktaydı. Menşei itibariyle Farsça olan sifta (havale senedi) ismiyle kullanılan poliçe ve kredi mektubu, paranın bölgeler arasındaki nakil zorluklarını ortadan

¹ Hasan Ferdi, *Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi (Nakid ve İ'tibâr-ı Mâlî, Birinci Kitâb Meskûkat)*, (Hazırlayan: Mehmet Hakan Sağlam), (İstanbul: Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü, 2008), 13.

² Ahmet Tabakoğlu, "Nisab, Para ve Gelir Dağılımı", *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*, (Bursa: Kur'an Araştırmaları Vakfı Kurav Yayınları, 2004), 19.

³ Ahmed el-Hasenî, *Tatavvuru'n-nukûd fi dav'i's-şerîati'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Medenî: 1989, 81'den aktaran Ali Keleş, "İslâm'a Göre Para Kavramı (Tarihi, Tanımı ve Fonksiyonları)", (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 42.

⁴ Ali Akyıldız, "Para", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), XXXIV, 164-165.

kaldırıyordu. Hatta çek kelimesi bugün günümüzde batı dillerinde (cheque) aslı şekil ve anlamı itibariyle kullanılmaktadır. Bunlardan hareketle anlaşılmaktadır ki İslâm ülkelerinde para ekonomisi başlardan itibaren gelişkin bir yapıdadır⁵.

İslâm dünyasında parayla ilişkili yapılan ilk düzenleme Hz. Ömer'e ait olup bunun nedeni ise malî ibadetlerde yaşanan sorunlara çözüm olarak kullanımda olan İran dirhemlerine ölçü olarak bir standardizasyon getirilmesi istenmesidir. Böylece belirlenen ölçü "şer'i dirhem" olarak isimlendirilmiştir⁶. Hz. Ömer'in standardize ettiği gümüş dirheminin ağırlığını korumuştur. Buna mukabil İslâm altın parası Bizans dinarından daha hafif olduğu ve "kötü para iyi parayı kovar" ilkesi gereğince Bizans dinarının yerini İslâm dinarı almıştır⁷.

2. Osmanlı'da Gümüş Para (Akçe) Basımı

Osmanlı'dan önceki İslâm Devletleri'nde gümüş sikkelere dirhem, altın sikkelere dinar, bakır sikkelere fels isminin verilmesine devam edilmekle birlikte Osmanlılar 'da gümüş sikkelere akçe, altın sikkelere sultânî, bakır sikkelere de mangır ismi verilmiştir. Osmanlı Devleti, devraldığı coğrafyada kendisinden önce hükümler olan İlhanlı ve Selçuklu devletlerin çıkardıkları madenî paraları kullanmayı bir müddet sürdürmüştür⁸. Osmanlı Devleti'nde gümüşten kesilen ilk sikkeye "akçe" adı verildi⁹. Bazı araştırmacılar ilk akçeyi Osman Gazi'nin bastığını ileri sürmüşlerdir.¹⁰ Araştırmacıların çoğunluğuna göre ise akçe ilk önce 1326 yılında Orhan Bey

⁵ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler I İktisat Tarihi*, (İstanbul: Kitabevi, 2005), 80.

⁶ Keleş, 42-43.

⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler I İktisat Tarihi*, 103.

⁸ Ruhi Özcan bir makalesinde Osmanlı döneminde kullanılan paralar hakkında şöyle bilgi vermektedir: "Osmanlılarda ilk sikke, devletin kurucusu Osman Bey (1299-1324) zamanında basılmıştır. Bu gümüş akçenin her iki yüzünde de Osman bin Ertuğrul yazılı olup, darp yeri ve tarihi bulunmamaktadır. Fakat üzerinde durulan ortak nokta, Osmanlıların, İlhanlıların dağılmasından sonra, bağımsız olarak ilk Osmanlı akçesini, Orhan Bey döneminde 1326 yılında darp edilmiş olduğudur. Orhan Bey döneminde darp ettirilen ilk gümüş akçelerin üzerinde "Orhan halledallahü mülkehü" (Allah mülkünü daim kılsın) veya "es-Sultan'ül a 'zam Orhan bin Osman halledallahü mülkehü" gibi ifadeler ile darp yeri olarak Bursa'nın adı geçmektedir. İlk basılan akçe bir miskalin dörtte biri yani, altı kırat ağırlığındaydı. İlk bakır para da I. Murad döneminde, 'sultânî' adı verilen ilk altın para ise Sultan II. Mehmed döneminde 1478 yılında darp edilmeye başlanmıştır. Ancak yine Fatih döneminde, İstanbul, Edirne ve Üsküp'te 'frenği filori' (düka), 'tutulı filori' (Cenova altını) ve 'eşrefiye' (Mısır altını) gibi yabancı altın paralar da darp edilmiştir (Ruhi Özcan, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 17, (2005):248).

⁹ Halil Sahillioğlu, "Akçe", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), II, 224-226.

¹⁰ Süleyman Sudi, *Usûl-i Meskûkât-ı Osmanîyye ve Ecnebiyye* (Yay. Hazırlayanlar: İbrahim Artuk-Cevriye Artuk), (İstanbul: Enderun Yayınları, 1982), 11.

adına kestirildi¹¹. Akçenin 1'lik, 5'lik ve 10'luk birimleri vardı. Orhan Bey zamanında 1'lik ve 5'lik akçeler basıldı¹². 10'luklar ise Fatih devrinde çıktı. Batılılar iri gümüş paralar olan gros ve grossone darbına başladılar. Fâtih Sultan Mehmed de bu ticarî canlanma hareketine paralel olarak 1470 yılında onluk "Muhammed Hânî" adı verilen akçeleri tedavüle çıkardı¹³.

Akçe XVII. asrın sonuna kadar temel Osmanlı para birimi olma özelliğini korudu. Osmanlılar, Fatih Sultan Mehmed'in dönemine kadar gümüş ve bakırdan sikke bastılar¹⁴. Fatih döneminde ise altın sikke basıldı¹⁵. Kuruluşundan itibaren madenî para rejimini benimseyen Osmanlılar, akçeyi 1326-1757 yılları arasında hesap parası olarak kullandılar. Akçenin yerini önceden hesap parası olmaya başlamış olan "kuruş" aldı. Muhtemeldir ki 1757'den sonra artık akçe basılmamıştır¹⁶. Bazı araştırmacılara göre ise akçe en son 1934'de basılmıştır¹⁷. Özellikle Tanzimat döneminde ise temsili para sistemi ağırlık kazanmaya başladı¹⁸. Temsili para sistemi ile kâğıt para sistemi arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Temsili para, bankaların ihraç ettikleri banknotlar aracılığı ile aslında değerli madenin yerini alan (kâime) nominal değeri haiz bir değerdir. Günümüzde câri olan kâğıt para rejimi ise özellikle Birinci Cihân Harbi'nin devletlere getirdiği ağır mâli yük neticesinde bu devletler Merkez Bankalarına borçlanmış, bu Merkez Bankalarının ise borçları banknot ihracı ile finanse ederek sağlamıştır.

¹¹ Ahmet Kılınç, "Yıldırım Bayezid Han'ın Devlet Yönetimine Işık Tutan İki Osmanlıca Makale ve Tahlilleri", YBHD: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Dergisi 1 (2016):5.

¹² Akyıldız, XXXIV, 164.

¹³ Sahillioğlu, II, 225.

¹⁴ Osmanlılar 'da bazı şehirlerde padişah adına para kesecek "darphâne" kurulmuştur. Darphâneler, genellikle önde gelen ticaret ve şehir merkezleri ile maden yataklarının yakınlarında bulunmaktaydı. Anadolu'da; Bursa, Amasya, Ayasuluk, Konya, Canca (Gümüshâne), Balkanlarda; Serez, Sidrekapsi, Srebrenika önemli darphâne ve maden merkezleri idi (Özcan, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri", 247).

¹⁵ Fatih dönemine kadar akçe ve mangır dışında yabancı ülkelerin paraları da kullanılıyordu. Fâtih'in bastırıldığı altınlar da Venedik altın dükası esas alınmıştır. Düka dışında İspanyollar'ın riyal'i, Hollanda'nın thaler'i çokça basılmıştır. Buna esedî gurus: (aslanlı dolar) deniyordu. II. Süleyman döneminde yaklaşık 20 gram ağırlığında "kuruş" olarak adlandırılan büyük gurus sikkeler tedavül edilmiştir. III. Ahmed İstanbul ve Mısır'da tuğralı, eşrefi altınlar bastırılmıştır. III. Ahmed zamanında akçenin yerini bir para ölçüsü olarak "pâre" almıştır. 1 para= 3 akçe 1 kuruş= 40 pâre (Oğuz Tekin, "Sikke", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), XXXVII, 183-184).

¹⁶ Sahillioğlu, II, 226.

¹⁷ Akyıldız, XXXIV, 165.

¹⁸ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003), 266.

Bununla birlikte, tedavüldeki banknot miktarına yetecek ölçüde altın rezervinin bulunmaması dolayısıyla zorunlu olarak altın standardı kaldırılmıştır¹⁹. Son olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin 1971'de banknot karşılığı olarak sağladığı altın rezervi uygulaması da hitama ermiştir.

3. Osmanlı'da Bakır Para Basımı

Bakır ya da tunçtan yapılan meskûkâta Türkçe 'de mangır, Arapça 'da fels, Farsça 'da ise peşize denilmektedir²⁰. Osmanlı'da alışverişlerde bozuk para ihtiyacını karşılamak üzere I. Murad zamanından (1362-1389) itibaren bakır paralar (mankur/mangır) basılmaya başlandı. Ancak devlet hazineye yapılan ödemelerde bunları kabul etmemekteydi. İki ebatla basılan bakır paraların büyüklerinin sekizi, küçüklerinin ise yirmi dördü bir gümüş akçeye eşitti. XVII. asırda sınırlı sayıda bakır sikke basıldı. 1688'de bol miktarda mankur/mangır veya pul denilen bakır paralar basıldı. Nominal değeriyle maden değeri arasındaki fark ve kolay kâr imkânı kısa sürede kalpazanların dikkatini çektiği için dışardan getirilen gemiler dolusu kalp bakır para piyasaya sürüldü. Bu durumun piyasalarda oluşturduğu istikrarsızlık ve enflasyondan dolayı Kasım 1691'de mangırların basımı ve tedavülü yasaklandı²¹.

4. Osmanlı'da Tecdîd-i Sikke ve Tashîh-i Sikke

Tahta geçen her padişah sikkeyi kendi adına bastırırdı. Buna tecdîd-i sikke denirdi²². Sultan, kendi adına kestirdiği yeni akçeleri tedavüle çıkardığında selefine ait akçelerin tedavülünü yasaklardı. Eski akçeler ya hurda gümüş olarak ya da devletçe tesbit edilen bir oranda yeni akçeyle değiştirilirdi²³. Akçe, Fâtihten Sultan Mehmed devrine (1451-1481) kadar genel itibarıyla değerini korudu. Fâtihten, artan askerî giderleri karşılayabilmesi ve gelişen ekonomide para arzının talebi karşılayabilmesi ve benzeri gerekçelerle sikke tecdîdi ile birlikte akçeyi tağşış ediyor yani ağırlığını düşürüyordu. Fâtihten 1444, 1451, 1460, 1475 ve 1481 yıllarında eski akçe yasağı uygulatmış ve her defasında akçenin ağırlığı bir buğday ağırlığında düşürülmüştür. Ancak Fâtihten Sultan Mehmed'in akçe ile ilgili bu uygulamaları halkın ve yeniçerilerin tepkisini çekmiş ve huzursuzluğa sebep olmuştur. Fâtihten dönemini takip eden yaklaşık yüzyıllık bir süre içerisinde gümüş akçe nispeten değerini korumuştur. Ancak savaşların maliye üzerine ağır bir yük bindirmesi yüzünden 1585 veya 1586'da yapılan ve o döneme kadar

¹⁹ Mükerrrem Hiç, *Para, Kredi ve Fiatlar*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1971), 11.

²⁰ Sudi, 10.

²¹ Abdulkadir Atar, "XVIII.Yüzyıl'da Yayınlanmış Fetva Mecmualarına Göre Osmanlı'da İktisadî Hayat", (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 340.

²² Kılınç, "Yıldırım Bayezid Han'ın Devlet Yönetimine Işık Tutan İki Osmanlıca Makale ve Tahlilleri", 9.

²³ Soru: *Guruş, iri ceyyid akçe ile seksen akçeye râyic iken Zeyd Amr'a şu kadar karz verdikten sonra hurda akçe zâhir olup guruş hurda akçe ile yüzyirmi akçeye râyic olsa Zeyd ol kadar guruşu Amr'dan talep ettikte Amr her bir guruşu yüzyirmi akçeye tutup ol hesab üzere şu kadar guruş noksan ile eda-yı deyn ederim deyüb ol kadar guruşu tamamen vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz (Ali, I, 328).*

gerçekleştirilen en büyük tağşiş olan bir işlemle akçenin gümüş oranı %44 azaltıldı. Ünlü iktisat tarihçisi Halil Sahillioğlu Osmanlı'da tashîh-i sikkenin amaçlarını şöyle anlatmaktadır: "Resmî ve gayri resmî akçe tağşişleri ekonomiyi çıkmaza soktuğu ve buna karşı, savaş veya başka bir sebeple acele tedbir alınmadığı zamanlarda "akçe kırkıcılığı" kendini gösterirdi. Piyasada ağırlığı düşük akçeler bulununca, çoğunluğunu gayri müslimlerin özellikle Yahudilerin oluşturduğu kuyumcu ve sarraflarla kalpazanlar sağlam akçelerin kenarını kırparak gümüşünü çalarlardı. Bu keşmekeşe son vermek için hükümdarlar sikke tecdidinde yaptıklarını bu defa sikke tashihi adı altında gerçekleştirirdi. Sikke tashihinde, yeni akçeler ya eski standart üzerinden yahut bir miktar ağırlığı düşürülerek yeni bir standart üzerinden tedavüle çıkarılırdı"²⁴. Akçe tashîhleri 1600, 1618, 1624 ve 1641 tarihlerinde yapıldı²⁵. Sikke tashihleriyle ilgili tarihlendirmelerde farklılıklar bulunmakta olup bazı araştırmacılara göre ilk sikke tashihin yapıldığı tarih 1589'tür. 1589 yılında yapılan sikke tashihinde dikkat çeken önemli bir nokta ise reâyâdan "resm-i tashih-i sikke" adıyla tahsil olunan bir vergi olmuştur ki bu uygulama zaten tashih ile değeri düşürülen para için ayrıca halktan bir kez daha vergi talep edilmesi anlamına gelmektedir, bu ise halkın tepkisine yol açmıştır²⁶. XVII. asrın sonlarına doğru yapılan bir düzenlemeyle pâre, akçenin yerine Osmanlı para birimi haline geldi. 1 pâre = 3 akçe, 1 kuruş = 40 pâre ölçüsü getirilen bu sistemdeki ilk gümüş kuruş 1690 yılında basıldı²⁷.

²⁴ Sahillioğlu, II, 227.

²⁵ Sahillioğlu, II, 227.

²⁶ Özcan, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyıl'da Yapılan Sikke Tashihleri", s. 256.

²⁷ Akyıldız, XXXIV, 164; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*, I, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971) 34; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, IV, (İstanbul: 1969), 138.

5. Osmanlı'da Altın Para Basımı

Osmanlı'da ilk altın para Fâtih döneminde 1477 veya 1478 yılında darp edilmiştir. İlk defa basılan bu altın paraya "hasene-i sultânî" veya kısaca "sultânî" adı verilmiştir. Fatih döneminde ilk altın paranın basılmasından önceki dönemde değerli maden olarak yalnızca gümüş kullanıldığından bilim adamlarınca buraya kadar olan dönem "monometalist: tek metalli" dönem olarak adlandırılmıştır²⁸. İlk altın paranın basılmasıyla birlikte "bimetalist: çift madenli" döneme geçilmiştir²⁹. Zamanla gümüş üretimindeki artışın etkisiyle değerinin düşmüş olması çift metal sisteminde sorunlara yol açmıştır ki bu nedenle "aksak sistem/topal sistem" olarak isimlendirilmiştir³⁰.

Osmanlılar kullandıkları Avrupa altınlarına filori derlerdi. Bu 1252'de Floransa'da basılan ilk Avrupa altını idi. Fâtih'in bastırması olduğu bu altın sikke Venedik dükası veya filori ile aynı ayardaydı (23,5)³¹. İlk Osmanlı parasına da filori denmekle birlikte çoğunlukla XVII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bu para Sultanî ismini taşıdı. Bu tarihten sonra Eşrefî denmiş³² daha sonra da Şerifî'ye çevrilmiştir³³. Sultânî isimli bu Osmanlı altın paralar, Venedik dükasıyla hemen hemen aynı olan değerini XVII. asrın başlarına kadar muhafaza etti. Osmanlı'da XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde "tuğralı", "zincirli/zencirekli", "fındık" ve "zer-i mahbûb" isimli altın paralar da basılmıştır. Sikkeler konusunda uzman olan İbrahim Artuk'un Osmanlı altın paraları hakkındaki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz: Fındık altını, 1703

²⁸ "Osmanlı para tarihinde, para sistemleri XVIII. yüzyıla kadar olan zaman zarfında iki devre halinde mütalâa edilmektedir. Bunlardan birincisi gümüşe dayalı mono-metalist (tek mikiyash) devre ki; bu dönem, 1300 yılından 1477'ye kadar akçeler dönemi olarak bilinmektedir. İkinci devre ise, altın-gümüş bimetalist (çift mikiyash) devre; Osmanlı Devleti'nin malî, iktisadî ve siyasal olarak güçlü olduğu, altın, gümüş ve bakır sikkelerden oluşan üçlü bir para sistemi geçerli olmuştur" (Özcan, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyıl'da Yapılan Sikke Tashihleri", 256; Kılınç, "Yıldırım Bayezid Han'ın Devlet Yönetimine Işık Tutan İki Osmanlıca Makale ve Tahlilleri", 8).

²⁹ Tekin, XXXVII, 183-184.

³⁰ Mükerrrem Hiç, *Para Teorisi ve Politikası*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994), 71.

³¹ Halil İnalcık, "Filori", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), XIII, 106.

³² Eşrefî, Memlükler tarafından Mısır'da basılan ve daha sonra diğer İslâm devletlerinde de basılıp kullanılan altın sikkedir. Eşrefî ismi altında ilk altın paranın 810'da (1407-1408) basıldığı bilinmektedir. İlk sikkeler 3,45 gram ağırlığında olup Venedik dükası ile Floransa florinine tekabül etmekteydi ("Eşrefî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), XI, 477).

³³ Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, s. 267-268; "Kanûnî Sultan Süleyman 1 Cemâziyelevvel 928 (29 Mart 1522) tarihinde bunun Mısır'da da kullanılmasını mecburi tutmuştur. Esnafın muhalefetine rağmen Rûmî dirhem adıyla kullanılan bu ağırlık birimi 1100 (1688-89) yılı civarında artık Mısırî dirhem olmuştur. O sıralarda hükümet, İstanbul'da darbedilen şerifî altınlarla Kahire'de bastırılanların aynı ağırlıkta olması üzerinde ısrar ediyordu. Bunun için Mısır'da 3,072 gramlık 115 Mısırî dirhemden (352,28 gr.) 100 şerifî darbedilebilecekti. İstanbul'da o tarihte bu miktar şerifî, Rûmî dirhemle 110 dirheme tekabül ediyordu. Ancak Mısır bu dirhemi sonradan terketmiş olmalıdır" (Halil Sahillioğlu, "Dirhem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), IX, 368-371).

yılında tahta çıkan III. Ahmet döneminde “şerifi altın”ın yerine bastırıldı. “Cedîd zer-i İslâmbol” adıyla 1716 ‘da darbedilen yeni altın parada halk arasında “İstanbul altını” veya “zencirli” diye anılmaktaydı. III. Mustafa zamanında (1757-1774) fındık altını daha da yaygınlaştı. Bunlara “Sultan Mustafa altını” da denildi. 1788’de meskûkât râyiçleri belirlenirken fındık altınına 5 kuruş rayiç konuldu³⁴. Zer-i mahbûb, ilk defa II. Mustafa zamanında basılmış ve tedavüle çıkmış, çok rağbet gördüğünden zer-i mahbûb (sevilen altın) adıyla anılmıştır. Bu altın para üzerinde padişah tuğrası da yer aldığı için ayrıca “yeni tuğralı, cedîd eşrefi³⁵, tuğralı” diye adlandırılmıştır. Piyasaya çıkan cedîd eşrefi altını Mısır’da da darbedilince bu altın zer-i mahbûb olarak anılmaya başlandı. III. Ahmed zamanında 1128’de (1716) yarım miskal (12 kırat = 2,60 gr.) ağırlığında ve eski yaldız altınlarından daha halis 24 ayarında, 18 mm. çapında altın sikke basıldı. Bu yeni sikkeye de “İstanbul zer-i mahbûbu” denildi. Bunun eşrefi altınlarından farkı arka yüzündeki darp yerine Kostantiniyye değil İslâmbol yazılmasıydı³⁶.

6. Osmanlı Parasında Yaşanan Büyük Bunalım Dönemi

İktisat tarihi literatüründe üzerinde ittifak ile savunulan görüşe göre XVI. asırda Osmanlı’nın özellikle dış seferlerde ortaya çıkan merkezi hazinenin nakit para ihtiyacı, Yeni Dünya yani Amerika kıtasından Avrupalıların bol miktarda getirdiği gümüşün piyasadaki para arzını artırması ve aynı zamanda mal arzının da sınırlı kalmasıyla fiyatların yukarı doğru hareketlenmesi, yine bu gümüş paraların nispeten daha değerli olan Osmanlı akçesini piyasadan kaçırmış olması (Gresham kanunu), nüfus artışı gibi nedenler ile Osmanlı maliyesi sıkıntılı bir döneme girmiştir. Bu sebeple Osmanlı bürokrasisi bir finansman yöntemi olarak taşşış uygulamasına sıklıkla müracaat eder olmuştur. Taşşış uygulaması ise devalüasyona yol açmıştır. İktisat tarihçisi Şevket Pamuk, yapılan bu taşşışlar ile 1780-1860 yılları arasında Osmanlı iktisat tarihindeki en hızlı enflasyonun yaşandığı

³⁴ İbrahim Artuk, “Fındık Altını”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), XIII, 27-28.

³⁵ Cedîd Eşrefi, II. Mustafa adına 1696’da ilk defa tuğralı olarak basılan altın para (İbrahim Artuk, “Cedîd Eşrefi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), VII, 210-211).

³⁶ İbrahim Artuk, “Zer-i mahbûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), XLIV, 281.

belirterek bu dönem aralığındaki genel fiyat seviyesinin 12-15 kat arttığını bildirmektedir³⁷.

Burada önemle vurgulanması gereken husus, askerî alanda özellikle Habsburg Hanedanı (Avusturya) ile olan mücadelede rekabet unsuru gereği ordunun ateşli silahlar ile teçhiz edilmesi, merkezî ve profesyonel bir ordu teşekkül etmeyi icbâr etmiş, bu ise timar sisteminde yeniçeri/sipahi dengesini sipahiler aleyhine bozmuştur. Sipahilerin karşılaştıkları bir diğer olumsuzluk ise devlet adına topladıkları vergilerin enflasyonist ortamda azalması ile gelirlerinin düşmüş olmasıdır.

Büyük Osmanlı tarihçisi Halil İncalcık, 1593-1606 Avusturya savaşlarında timarli sipahi yerine tüfekli piyade istihdâm edilmesi amacıyla yeniçeri sayısının artırılmasının yetersiz kaldığını, Anadolu'daki başıboş köylüden ücretli tüfekli saruca ve sekbân askeri alımlarının olduğu belirtmiştir. İncalcık'a göre, bu saruca ve sekbân ismini alan "part-time" askeri kesimin sulh zamanlarında kendilerine görev düşmediği dönemlerde ücretsiz ama tüfekli kalan bu grup Anadolu'da halka zulüm etmeye ve haraç kesmeye başlamıştır. Bu haydutluğa timarları yetmeyen veya elinden alınan sipahiler de iştirak etmiştir. Adına Celâlî isyanları denilen bu vakanın sosyolojik ve iktisadî etkileri oldukça derin olmuş, Büyük Kaçgun adı verilen kırsal kesimdeki reâyânın kitleler halinde yurtlarını terk etmesine yol açmıştır³⁸.

Bazı araştırmacılara göre XVII. asrın sonlarından başlayıp XIX. Asrın ortalarına kadar geçen bir asırlık dönem Osmanlı para sisteminde istikrarsız bir dönemin ardından gelen önceki döneme nispeten istikrarlı geçen ve büyük ölçüde millî paraya dönüş hareketinin yaşadığı bir zaman aralığı olmuştur. İncelediğimiz XVIII. asırda Osmanlı ekonomisi için sanayi, ticaret ve ziraî ürünleri üretim ve ihracat artışı bakımından iktisadî genişleme dönemi olduğu söylenebilir. Hatta devlet bütçesi bu asırda pek çok yıl bütçe fazlası bile vermiştir³⁹.

7. Osmanlı'ya Yabancı Gümüş Paraların (Guruş) Girişi

XVI. yüzyılda Avrupa devletlerinin altın ve özellikle de gurus/kuruş denen büyük boy gümüş sikkeleri bütün dünyaya yayıldı⁴⁰. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren bu Avrupa kuruşları Balkanlar üzerinden Osmanlı topraklarına girdi ve piyasalarda kullanıldı. Sikkeler içinde en çok tanınanlardan biri Hollanda taleriydi. Bu sikke esedî gurus ya da bir diğer

³⁷ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016), 112

³⁸ Halil İncalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), s. 193-197.

³⁹ Hüseyin Kaleli, "Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağışlar ve Sebepleri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 7, (2002): 198-199.

⁴⁰ Şevket Pamuk, "Kuruş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), XXVI, 458).

ismiyle aslanlı guruş diye biliniyordu.⁴¹ Daha yaygın bir biçimde kullanılan bir diğer sikke "riyal guruş" diye adlandırılan İspanya riyali idi. Avusturya ve Almanya'nın büyük boy gümüş sikkeleri "kara guruş, kâmil guruş" gibi adlarla tedavül etmekteydi. Biraz ufak olan Polonya ve Hollanda kökenli zolotaları (isolette) de tedavül ediyordu⁴². XVII. yüzyılın başlarında esedî guruşun kur değeri 70, riyal kuruşun kur değeri ise 80 ayarı tam akçeye eşitti. III. Ahmed döneminden (1703-1730) itibaren Osmanlı devleti piyasadaki esedî guruşların standartlarını örnek alarak ilk Osmanlı kuruşlarını darbetmeye başladı. Böylece 1 Osmanlı kuruşu= 120 akçe= 40 pâre (para) üzerinden yeni bir para birimi oluşturuldu. Akçe ve pâre, kuruşun kesirleri olarak kabul edildi. İlk Osmanlı kuruşları 25,6 gram ağırlığında olup 16 gram saf gümüş içermekteydi⁴³. Ayrıca Osmanlı Devleti bu esedî kuruşun 2/3 ağırlığında zolota adıyla bilinen bir sikkeyi de bastı. Zolota 6,25 dirhem (20.04 gr) ağırlığında ve %40'ı bakır olan bir sikke idi⁴⁴.

II. Mahmut döneminde (1808-1839) piyasada otuz çeşit gümüş para bulunuyordu. Sultan Abdülmecit döneminde "Osmanlı Lirası" basıldı. Önce bir altın lira= 100 gümüş kuruş esasına göre çıkarıldı. Daha sonra 100 ve 50 kuruşluk altın, 20,10 ve 5 kuruşluk gümüş sikkeler hazırlandı. Daha sonra 25 kuruşlukla 2.5 ve 5 liralık altın paralar piyasaya arz edildi⁴⁵.

8. Şeyhülislâm Fetvalarında İsmi Geçen Paralar

Şeyhülislâm fetvalarında ismi geçen ve toplumda en çok kullanılan paraların başlıcaları şunlardır: Dirhem, dinar, akçe, mangır, esedî, zolota, riyal, pâre, filori, zer-i mahbûb. Bunlara fetvalardan birer örnek verelim:

1. Dirhem ve Dinar:

Soru: Zeyd Amr'dan her biri altışar dirhem gelir şu kadar guruş karz aldıktan sonra Amr Zeyd'den meblağ-ı mezbûr mukabelesinde her biri sekizbuçuk dirhem gelir o kadar guruş alsa Zeyd'den aldığı guruşların misli

⁴¹ Sudi, 15.

⁴² İbrahim Artuk, "Zolota", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), XLIV, 500-501.

⁴³ Şevket Pamuk, "Kuruş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), XXVI, 458.

⁴⁴ Halil Sahillioğlu, "Esedî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), XI, 268-369.

⁴⁵ Ali Akyıldız, XXXIV, 164.

hâlâ râyic olmakla Zeyd aldığı gurusların mislini Amr'a verip verdiği gurusları Amr'dan istirdâda kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur⁴⁶.

Soru: Hatâen katlonulan recülün (erkek kişinin) diyeti nedir ve diyetin envâi nedir? el-Cevâb: Altından bin dinar, gümüşden on bin dirhem, deveden yüz aded devedir (Behce, s.582). "Bu surette dirhem-i şer'î nedir? el-Cevâb: Her kırata beş şaire (arpaya) farz olunan on dört kırattır.⁴⁷

2. Akçe ve Gurus/Kurus:

Soru: Gurus yüz akçeye râyic iken Zeyd Amr zimmetinde olan şu kadar gurus için her bir gurus için her bir gurus mukabelesinde yüz akçe alıp ba'dehu gurus yüzyirmi akçeye râyic olsa Amr Zeyd'e "benden aldığın akçenin mislini bana ver, o kadar gurus al" derken Zeyd razı olmayıp "gurus başına bana yirmişer akçe dahi ver" demeye kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.⁴⁸

3. Bağdâdî (Hâlis gümüş):

Soru: Zeyd bağdâdî tabîr olunur hâlis gümüşden kesilmiş her biri bir dirhem-i şer'î gelir yirmi bin bağdâdîsini İstanbul'da Amr'a ikrâz ve teslîm Amr dahi alıp İstanbul'da harc ve sarf edip ba'dehu Amr Bağdad'da karz aldığı bağdâdînin misli on sekiz bin bağdâdîyi Zeyd'e verip ba'dehu Zeyd, Amr'dan iki bin bağdâdîsini dahi talep etdikde Amr, Zeyd'e "Bağdâdî ziyâde bahâya râyic olup verdiğim bağdâdî ile aldığın metâ'dan şu kadar fâide tahsîl etdin, ona tut" deyip bâkî iki bin bağdâdîsini vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz. (Abdürrahim, II, 86).

4. Esedî ve Abbâsî⁴⁹ :

Soru: Zeyd şu kadar abbâsîsini Amr'a şu kadar esedîyeye bey' ve abbâsîlerini Amr'a teslim edip ba'dehu esedîlerini kabz etmeden Zeyd Amr'dan müfârekat eylese Amr ol abbâsîlerini Zeyd'e red murad ettikde Zeyd almayıp akd-ı mezbûre binaen ol kadar esedî alırım demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz. (Ali, I, 327).

5. Riyâlî Kuruş:

Soru: Yedişer dirhem riyâlî gurûş râyic iken Zeyd, Amr'dan karz şu kadar yedişer dirhem gurûş alıp istihlâk etdikden sonra ol mekûle gurûş eyâdî'n-nâsdan munkatı' olsa hâlâ Amr, Zeyd'e dokuz dirhem gelir riyâlî gurûşdan veznen ol mikdâr riyâlî gurûş verirken Amr almayıp "Adedince ol mikdâr

⁴⁶ Ali Efendi, Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (İstanbul: Matbâa-i Âmire, 1312/1893), II, 329.

⁴⁷ Abdullah Efendi, Yenişehirli, *Behcetü'l-Fetâvâ*, (Hazırlayan: Süleyman Kaya ve diğerleri), (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 582.

⁴⁸ Ali, I, 329.

⁴⁹ Abbâsî, Şah Abbâs Safevî'ye ait bir İran sikkesidir (Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978), s. 926; Abbâsî, Safevî Hükümdarı I. Abbas zamanında (1587-1628) basılan altın ve gümüş sikkeye verilen ad. Gümüş abbâsîlerin değeri 200 altın, abbâsîlerin değeri ise 2000 dinardı. ("Abbâsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), I, 30). *Journal of the Human and Social Sciences Researches* (JHSSR), Volume: 6, Issue: 1, 2017.

riyâlî gurûş veyâhûd adedince ol mikdâr esedî gurûş ver" demeğe kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz. (Abdürrahim, II, 87)⁵⁰

6. Pâre:

Soru: Zeyd Amr'dan şu kadar bin pâre karz alıp istihlâk ettikten sonra Zeyd Amr'a meblağ-ı mezbûr mukabelesinde kıymetine müsavi şu kadar altın verip Amr dahi kabul ve kabz eylese Zeyd nâdim olmakla Amr'a "sana verdiğim altınları istirdâd edip ol kadar pâre veririm" demeye kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz (Ali, I,328-329).

7. Filori:

Soru: Zeyd "karındaşı Amr'a ver" deyü Bekr'e verdiği şu kadar filoriyi Bekr Zeyd'den izinsiz "Amr'a ver" deyü ecânibden Beşr'e verüb Beşr dahi alub Amr'a vermeden Beşr meblağ-ı mezburu mechulen fevt olmağla Zeyd meblağı Bekr'den tazmin edüb alıcak Bekr dahi meblağ-ı mezburu Beşr'in tereke-i vâfiyesini kabz eden veresesinden tazmine kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.⁵¹

8. Zolota:

Soru: Bir beldede beyne'n-nâs "bey'-i muamele" tesmiye olunan bey' ile on guruşa bey' olunan metâin semeni eda olundukda rayiç olan nukûd-i muhtelifeden dokuz guruş verilip fi'l-hakika bey'-i mezkûr dokuz guruş üzerine mün'akid olmak üzere müteâref olmakla ol belde ahalisinden Zeyd Amr'a zolota seksen akçeye rayiç iken şu kadar metâin onbin guruşa bey'-i muamele veçhi üzere bey' ve teslim edib kabz-ı semen etmeden taraf-ı saltanattan emr ile zolota doksan akçeye rayiç olsa hâlen Zeyd müteâref üzere ol metâin semeni olan dokuzbin guruşunu Amr'dan talep ettikde Amr Zeyd'e "Hin-i bey'de zolota seksen akçeye rayiç idi hâlen doksan akçeye rayiç olmakla zolotayı yüz akçe hesabı üzere dokuzbin guruşdan şu kadar guruş noksan al" deyip tamamen vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.⁵² Soru: Zeyd şu kadar zolotasını Amr-i sarrafa "Şu kadar altın ver" deyü verip Amr dahi alıp altınları verecek olduktan sonra Zeyd altınları kabzetmeden Zeyd Amr'dan mufârakat edip ba'dehu Amr zolotaları istihlâk ettikten sonra Zeyd ol zolotaların misillerini Amr'dan talep ettikde Amr "Ol kadar altın al" deyip zolotaların misillerini vermemeğe kâdir olur mu? el-

⁵⁰ Abdürrahim Efendi, Menteshzâde, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, (İstanbul: 1243/1827), II, 87.

⁵¹ Abdürrahim, II, 154.

⁵² Behce, 278.

Cevâb: Olmaz.⁵³ Soru: Altı dirhem bir denk gelir cedîd zolota seksenbir akçeye rayiç iken Zeyd Amr'dan şu kadar zolota karz aldıktan sonra zolota doksan akçeye rayiç olsa hâlen Amr Zeyd'e verdiği zolotaların misillerini Zeyd'den talep ettikte Zeyd "Aldığım zolotaların her birini seksenbir akçeye harcetmişim, sen dahi her biri mukabelesinde seksenbir akçe al" deyip misillerini vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.⁵⁴

9. Zer-i Mahbûb:

Soru: İslâmbôl mahbûbi altını üçyüz guruşa râyic iken Zeyd Hind'i şu kadar İslâmbôl mahbûbi altını mehir tesmiyesiyle tezevvüç ettikten sonra ol makule altın beş guruşa râyic olsa hâlâ Zeyd fevt olup ol makule altın râyic olup ve eydi-i nâsdan munkati' olmamakla Hind ol kadar altını terekeden istedikte sâir vereseşi hin-i tesmiyede üç guruşa râyic olmakla üçer guruş al deyip ol kadar altını almaktan men'e kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar.⁵⁵ Soru: İslâmbôl zer-i mahbûbi yüzon pâreye râyic iken Zeyd şu kadar İslâmbôl zer-i mahbûbi Amr'a îdâ ve teslim ettikten sonra Amr ol mahbûbları bigayri hak kendi mesârifine sarfla istihlâk edip ba'dehu İslâmbôl zer-i mahbûbi yüzyirmi pâreye râyic olsa hâlâ Zeyd fevt olmakla vereseşi ol mahbûbların misillerini Amr'dan talep ettiklerinde Amr ol zer-i mahbûbların her birini yüz otuz pâreye sarfetmişim öyle olacak yüzon pârelik deyüp o zer-i mahbûbların misillerini vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.⁵⁶

10. Mangır:

Soru: Mangır rayiç iken Zeyd Hind'i şu kadar bin mangır mehir tesmiyesiyle tezevvüç edip ba'de'd-duhûl mangır kâsid olup ba'dehu Zeyd Hind'i tatlık eylese Hind Zeyd'den ol kadar mangırın yevm-i kesadda altın ya gümüşünden olan kıymetini almak istedikte Zeyd razı olmayıp "Ol kadar mangır veririm" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.⁵⁷

11. Cırık⁵⁸: Cırık, ufak bakır sikkesi olup Avusturya'nın tedavüldeki sikkesinden alınmış bir isimlendirilmedi⁵⁹.

9. Şer'î Dirhem ve Akçe Olarak Karşılığı

Osmanlı'da yukarıda isimleri geçen paraların kullanılmasının yanı sıra Osmanlı dönemi fıkıh ve fetva kitaplarında da zekât, diyet, mehir gibi hususlarda dirhem-i şer'î'nin (bir dirhem-i şer'î 2.97 gr.) ve dinar/miskal'ın (bir miskal 4.25 gr.) ölçü alınması esası devam ettirilmiştir. Bunların kırat

⁵³ Behce, 308.

⁵⁴ Behce, 311.

⁵⁵ Mehmed Ârif Efendi, Dürrizâde, *Netîcetü'l-Fetâvâ*, (Derleyen: Hafız Mehmed b. Ahmed b. Şeyh Mustafa), (İstanbul: Matbâa-i Âmire, 1265/1849, 57-58).

⁵⁶ Netîce, 444.

⁵⁷ Feyziyye, 47.

⁵⁸ Feyziyye, 220.

⁵⁹ Sami, 474. "İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"
[itobiad]

Cilt: 6, Sayı: 1
Volume: 6, Issue: 1
2017

karşılıkları da 14 ve 20 kıratı⁶⁰. Bir fetvada bir dirhem-i şer'înin ağırlığı sorulmuş ve cevap olarak beş arpa ağırlığı bir kırat kabul edilen on dört (14) kırat olduğu ifade edilmiştir⁶¹. Mesela Osmanlı'da zekâtın nisâb miktarının tesbitinde 200 dirhem veya 20 dinar/miskal ölçü alınmaya devam edilmiştir. Yine Şeyhülislâm fetvalarında hataen adam öldürmelerde diyet miktarı, neveleri ve akçe karşılıkları şöyle belirlenmiştir:

⁶⁰ Sahillioğlu, II, 224-226.

⁶¹ Behce, 582.

Öldürülen Erkek Kişinin Diyet Miktarı

Nevi	Miktarı	Akçe/Dirhem Râyici	Fetva Mecmuası
Altın	1000 dinar	-	Behce
Gümüş	10.000 dirhem	-	Behce
Deve	100 aded	-	Behce
Akçe	125.000	1 dirhem= 12,5 akçe	Ali Efendi
Akçe	190.000	1 dirhem= 19 akçe	Feyziyye
Akçe	100.000	1 dirhem= 10 akçe	Abdürrahim Efendi
Akçe	200.000	1 dirhem= 20 cedid akçe	Behce

Soru: Fî zamaninâ (zamanımızda) biyâ'ât ve muâmelâtta (alım-satım ve muamelelerde) yirmisi bir kuruşa rayiç olup veznen yirmisi bir dirhem-i şer'i olan cedid akçeden recülün diyeti ne miktardır? el-Cevâb: İkiyüzbin (200 bin) akçedir⁶². Soru: Recülün diyeti gümüşten yirmi beşi iki dirhem-i şer'i gelir akçeden ne miktardır. Yüzyirmibeş (125) bin akçe.⁶³ Soru: Recülün diyeti ondokuz bir dirhem gelir akçeden ne miktardır. Yüzdoksan bin (190 bin) akçedir.⁶⁴ Soru: Zeyd Amr'ı mucib-i diyet olan katl ile katl edip fizzardan (gümüş) diyet alınmak lazım geldikde hâlâ onu bir dirhem olmak üzere ka't olunan akçeden diyet-i kâmile ne miktardır? el-Cevâb: Yüzbin akçedir.⁶⁵

Diyet miktarlarının yukarıdaki fetvalarda farklı tesbit edilmesinin sebebi, akçenin tecdid ve tashihinde ayarının düşürülmesidir.

10. Cedid Akçe, Züyûf Akçe, Mağşûş Akçe İle İlgili Meseleler

Şeyhülislâm fetvalarında "fındık altını", "zer-i mahbûb", "şer'fi altını", tuğralı", "zincirli", "filori" adlarıyla altın madeninden basılan paraların ismi geçmektedir⁶⁶. Fetvalarda "sultânî" ismi geçmez. Ancak "altın" kelimesiyle

⁶² Behce, 582.

⁶³ Ali, II, 293.

⁶⁴ Feyziyye, 441.

⁶⁵ Abdürrahim, I, 337.

⁶⁶ Fındık altını (Netice, 264); Şer'fi altını (Ali, II, 100); Zincirli altın, Tuğralı altın (Feyziyye, 117, 195).

genelde sultânî kastedilmektedir⁶⁷. İlk Osmanlı sikkesi ve Osmanlı para birimi olan akçenin ve guruş/kuruş adı verilen sikkelerin gümüşten kesildiği bilinmektedir. Fetvalarda çok sayıda akçe kelimesinin geçtiği, akçenin zaman zaman tecdîd (cedîd akçe) veya tashîh edildiğine dair atıflar yapıldığı, bu suretle ayarının düşürüldüğü ve ayarı düşürülen bu akçeye “züyûf akçe” ve “mağşûş akçe” denildiği görülmektedir. Örnek fetva:

Soru: Bir beldede züyûf akçe râyic iken Zeyd bir bârgîrini şu kadar züyûf akçeye Amr'a bey' ve teslîm Amr dahi iştirâ ve tesellüm etdikden sonra Amr züyûf akçeden meblağ-i mezbûru Zeyd'e teslim murâd etdikde ol beldede râyic olan züyûf akçe olup cedîd akçe zuhûr etmemiş iken Zeyd mücerred “Şimdi züyûf akçe İstanbul'da kâsid olmuş” deyu züyûf akçe almayıp “Elbette züyûf adedince cedîd akçe bulup cedîd akçe ver” demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz. ⁶⁸

Şeyhülislâm fetvalarında bakırdan bastırılan mangırlara da sıklıkla atıfların yapıldığı görülmektedir. Şeyhülislâm fetvalarından, akçenin sürekli değer kaybetmesi ve devletin yapmış olduğu sikke tecdîdleri ve tashîhleri, toplum içerisinde var olan ticarî ve parasal işlemlerde birtakım anlaşmazlıklara yol açtığı anlaşılmaktadır⁶⁹. Toplumda alım-satım muameleleriyle ilgili problemler genel olarak şu şekilde tezahür ediyordu⁷⁰: 1.Satış akdi yapıldıktan sonra, para tedavülden kaldırılmasında (kesâd) veya piyasada bulunmamasında (inkitâ', münkâtı') müşterinin satış akdini bozup daha önce verdiği eski para kadar yeni para talep etmesi. 2. Veresiye alım-satımlarda tedavüldeki akçe kaldırılıp yeni akçe konduğunda, satıcıya eski akçenin satış günündeki altın veya gümüşten değeri kadar yeni akçe vermek

⁶⁷ Behce, 311.

⁶⁸ Abdürrahim, II, 88-89.

⁶⁹ Vejdî Bilgin, Fakih ve Toplum (Osmanlı'da Sosyal Yapı ve Fıkıh). (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003),s.149.

⁷⁰ Soru: Zeyd, Amr'a semen-i malûma bey 've teslîm etdiği metâ 'ı, cedîd akçenin revâci zamanında “Cedîd akçeye bey 'etmiş idim” deyu dava ve ikâmet-i beyyine edip Amr “Her üç yüz on beş akçe bir altına râyic hurda ve züyûf akçe ile bey 'eyledin” deyu dava ve ikâmet-i beyyine eylese hangisinin beyyinesi evlâdır? el-Cevâb: Zeyd'in beyyinesi evlâdır. (Abdürrahim, II, 51). Soru: Zeyd, Amr'a karz şu kadar semen verdikde Amr dahi Zeyd'e her semen başına dörder akçe verecek olup ba 'dehu Amr ol kadar semeni istihlâk etdikden sonra Zeyd'e mislini verirken Zeyd almayıp mücerred “Her semen başına dörder akçe verecek olmuş idin” deyip Amr'dan her semen başına dörder akçe almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz. (Abdürrahim, II, 87). Soru: Gıış-ı gâlib cedîd semenin revâci zamanında Zeyd, Amr'dan karz şu kadar cedîd semen alıp istihlâk edip ba 'dehu cedîd semen kâsid ve eydî-i nâsdan munkatı 'olsa hâlâ Amr, Zeyd'e ol semenlerin yevm-i kabzda olan kıymetlerini verirken Amr almayıp kıymetinden ziyâde şu kadar esedî gurûş almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz. (Abdürrahim, II,87).

gerekip gerekmediği. 3. Züyûf akçenin rayiç olduğu bir belde bir mal satın alan kimsenin, daha değerli akçenin rayiç olduğu belde malın ücretini ödemeye kalktığında, züyûf akçenin kıymeti kadar mı ödeme yapacağı. Örnek fetva: Soru: Gıış-1 gâlib cedîd semenin revâcî zamanında Zeyd, Amr'a şu kadar koyununu şu kadar cedîd semene bey' ve teslîm edip kabz-ı semen etmeden cedîd semen kâsid ve eydî-i nâsdan munkatî' olsa hâlâ Amr ol kadar semenin yevm-i akidde olan kıymetlerini Zeyd'e verirken Zeyd kanâat etmeyip kıymetlerinden zâid şu kadar esedî almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.⁷¹ Soru: Hurda ve züyûf akçenin revâcî zamanında Zeyd, Amr'a şu kadar akçeye bir metâ'ını bey' ve teslîm edip kabz-ı semen etmeden züyûf akçenin revâcî memnû' olmağla kâsid olsa hâlâ Amr semen-i mezbûrun yevm-i akidde altından kıymetini Zeyd'e verip edâ-i deyn etmek istedikde Zeyd almayıp mukâbelesinde cedîd akçe almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.⁷² Soru: Zeyd vasîsi olduğu sığârın bazı menkûlâtını semen-i misilleri olan şu kadar cedîd semene bey' ve teslîm ve kabz-ı semen edip ba'de zaman cedîd semen kâsid olsa hâlâ Zeyd'in yerine Beşir vasî oldukda Zeyd makbûzu olan cedîd semenleri Beşir'e verirken Beşir almayıp "Yerine sorguçu semen ver" demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.⁷³

Karz, icâre gibi akitlerle ilgili parasal problemler de böyledir. Yine alım-satım muamelelerinde karşılaşılan problemlerin benzeri nikâh akitlerinde, diyet gibi meselelerde de karşılaşılmaktaydı. Zira sikke tecdîdi ve tashîhi bütün ülkede aynı anda uygulanamıyor, bu da problemlere yol açıyordu. Bu konuda fetvalardan örnekler verelim: Soru: İstanbul'da züyûf akçe râyic iken cedîd akçe zuhûr edip emr-i sultânî ile züyûfun revâcî men' olunduktan sonra Edirne'de züyûfun revâcî men' olunmadan Edirne'de sâkin olan Zeyd şu kadar keyl buğdayını şu kadar cedîd akçeye Amr'a bey' ve teslîm eyledikten sonra Edirne'de dahi züyûfun revâcî emr ile men' olursa hâlâ Zeyd ol kadar cedîd akçeyi Amr'dan talep etdikde Amr "Ben ol buğdayı senden iştirâ etdiğimde züyûf akçe geçer idi, altından kıymetini al" deyip cedîd akçe vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.⁷⁴ Soru: Bir diyârın nakd-i beledi her iki yüzü bir gurûşa râyic olup hurda ve züyûf akçe olmağla Zeyd Hind'i ol diyârda ol mekûle akçeden yirmi bin akçe mehir tesmîyesiyle tezevvüc ve duhûl edip ba'dehu fevt olsa hâlâ Hind terekeden ol diyârda râyic olan mezbûru'l-na't akçeden yirmi bin akçe almağa kanâat etmeyip "Yirmi beş günlük ba'di olan diyârda cedîd akçe râyicdir, öyle olacak ol diyâr akçesinden yirmi cedîd akçe alırım veyahûd her yüzü mukâbelesinde bir esedî gurûş alırım" demeğe kâdire olur mu? el-Cevâb: Olmaz.⁷⁵

⁷¹ Abdürrahim, II, 89.

⁷² Abdürrahim, II, 89.

⁷³ Abdürrahim, II, 89.

⁷⁴ Abdürrahim, II, 89.

⁷⁵ Abdürrahim, I, 196.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre gerek alım-satım ve gerekse karz akitlerinden meydana gelen borçlarda, akit yapılırken üzerinde anlaşılan para tedavülden kalksa da yine mislî ödenir, kıymetinin ödenmesi gerekmez. Fakat Ebû Yûsuf'a göre borcun ödenmesi sırasında akit yapılırken üzerinde anlaşılan para tedavülden kalkmış veya değerinde bir eksilme olmuşsa, akdın (alım-satım, karz gibi) yapıldığı sıradaki kıymeti ödenir. İmam Muhammed'e göre ise kişi borçlandığı paranın tedavülden kaldırıldığı günkü kıymetini öder⁷⁶. Fetvalar Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'in görüşleri dikkate alınarak verilmiştir.

Toplumda paranın değerinde sürekli olarak görülen değişiklikler, hukukî muamelelere ilişkin davaların açılmasına da sebep oluyordu. Şeyhülislâmlar para ile ilgili ihtilaflarda kimsenin mağdur olmaması için hassasiyet göstermişler ve yapılan işlemlerde altını sâbite kabul edip, para ile ilgili hususlarda bu doğrultuda fetva vermişlerdir: Soru: Halisü'l-âyâr olup yahud gışşına galip ya musâvi olan meskûk altın ve guruş ve sair rayiç olan nukûdun istikrâzları veznen mi olur yoksa adeden mi? el-Cevâb: Veznen lazımdır, adeden caiz değildir.⁷⁷ Soru: Bu surette vezn ve mikdarı mazbût ve malum olan nukûd-i madrûbeyi el-yevm halkın beynlerinde tekrar veznolunmadan bitarîki'l-karz alıp verdiklerinde hükm-i şer'î ne veçhiledir? el-Cevâb: An-asl nukûd-i mezkûrenin vezn ve mikdarı mâlum ve mazbût olup âhâdın nizâa müeddî tafâvütü olmamakla karz tarikiyle alınıp verildikde tekrar veznolunmayıp adeden alınıp verilmede beis yokdur, manada veznen alınıp verilmiş olur, meğer maktu'u'l-etraf ola, ol surette adeden olmaz tekrar vezne muhtaçtır.⁷⁸

11. Osmanlı'da Akçe Kırkıncılığı, Tefecilik, Sahte Para Basma

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki mühimme defterlerinden hareketle XVI. asırdaki kalpazanlık faaliyetlerini inceleyen bir çalışmada paranın tağşiş edilmesi ile tetiklenen kalpazanlık vakalarını somut şekilde ortaya çıkarmaktadır. Örneğin bazı yerlerde (Rodnik ve Öziçe kazaları) adet-i ağnam vergisinin toplanması sırasında kalp (sahte) akçe ile ödeme yapılmaya çalışıldığı belirlenmiştir⁷⁹. İncelediğimiz şeyhülislâm fetva

⁷⁶ Bilmen, VI, 39, 95-96.

⁷⁷ Behce, 311.

⁷⁸ Behce, 311.

⁷⁹ Orhan Kılıç, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", *Osmanlı*, III, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 183.

mecmualarının da sahada görülen akçe kırkıcılığı, tefecilik ve sahte para basmaya yönelik bilgilerle aynı doğrultudaki bilgileri içerdiğini görmekteyiz.

Aşağıda metni verilen fetvada “akçe kırkıcılığının” halk arasında yapıldığını ve bunun yasaklanmış olduğu da görülmektedir: Soru: Hâlâ teatisi (değişimi) memnu' olan kırkık ve züyûf akçenin revâcı zamanında Zeyd mütevellisi olduğu vakıf dükkânını Amr'a icâr Amr dahi isticâr edüb esnâ-i müddet icârede züyûf akçe kâsıd ve eydi'n-nâs münkati' olub ba'dehu müddet-i icare tamam olsa halen Amr Zeyd'e ücret-i mezburamın kıymeti olmak üzere her üçyüzonbeş akçesi mukabelesinde bir altun vermek murâd eyledikte müteveli-yi mezbur râzı olmayub ol dükkânın cedid akçe ile dahi ecr-i mislini olkadar akçe olmağla vakıf için züyûf adedince cedid almağla kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.⁸⁰

Bir fetvada “maktû'ü'l-etraf” yani kenarları kırkılmış paraların adeden değil, tartı ile alınıp verilmesi gerektiği ifade edilmiştir⁸¹. Halil Sahillioğlu'nun “akçe kırkıcılığı”na dair verdiği bilgiyi destekleyen aşağıdaki fetvada akçe kırkıcıların ta'zir ve hapis cezasına çarptırılacağı kaydedilmiştir: Soru: Müslim ve Yahudi taifesinden birkaç kimesneler beyne'n-nâs râyic olup tâmmu'l-vezn olan paraları düşürüp etrafından sülüs ve nısf miktarlarını kırkıp ve kırıntılarını halka neşretmeleriyle bey' ü şirâ ve sair muâmelâtta halka zarar ve nizâm-ı memlekete hâlel verip bu fiil-i şen' (çirkin fiil) mutâdları olduğu şer'an sabit olsa mezburlara şer'an ne lazım olur? el-Cevâb: Ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîd.⁸²

Şeyhülislâm fetvalarında altın ve gümüş paraların râyic bedellerinden fazlaya alınıp satılması padişah tarafından yasaklanmışken, bu emre uymayanların “ta'zîr-i şedîd” ile cezalandırılacağı kaydedilmiştir⁸³. Yine fetvalarda, devletin paralarını taklid ve tağyir edenlerin, kalpazanlık yapanların tâzîren cezalandırılacağı görülmektedir⁸⁴. Fetvaların bazılarında sahte para basmakla birlikte piyasayı çok fazla etkilemeyen kişilerin bu durumları dikkate alınarak ta'zir ve hapis cezasına çarptırılacağı, fetvaların bazılarında ise sahte para basmayı meslek haline getiren ve böylece toplumun huzurunu bozup piyasayı ciddi şekilde etkileyen kimselerin bu menfur eylemlerinin karşılığı olarak veliyyü'l-emrin emri üzerine ta'zîren katledilebilecekleri ifade edilmektedir. Bu konuda Fetâvâ-yı Feyziyye'den şu fetvalar örnek verilebilir:

Soru: Zeyd nühâsdan (bakırdan) gurus ve akçe yapıp ve temvîhen (yaldızlayarak, sulandırarak) ağardup üzerine sikke-i sultâniyye elfâzını tezvîren yazıp “meskûk gümüşdür” deyü ibâdullahi hud'a ile aldatıp sâ'î bi'l-fesâd olduğu zâhir ve mutehakkık olsa Zeyd'in şer ve fesadı def için

⁸⁰ Abdürrahim, I, 506.

⁸¹ Behce, 312.

⁸² Behce, 152.

⁸³ Behce, 148. “İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”

⁸⁴ Feyziye, 117; Nefice, 120-122; Behce, 148, 152. “Journal of the Human and Social Sciences Researches”

emr-i veliyyü'l-emr ile katli meşrû mudur? el-Cevâb: Kalbazarların (sahte para basanların) katli hususunda müteberât-ı fıkhiyyede mesele görülmemeyin katillerine iftâ mümkün olmamıştır. Lakin mezbûrlar gereği gibi teftiş olunup sanat-ı habîseyi (kötü sanatı) kendüler işlediği zahir ve muteahhuk olursa şerlerini def için katillerine ferman buyrulmasa da beis yoktur. Ama yanlarında ve evlerinde kalb akçe bulunup alâyim (alâmetler) ve âlât bulunmasa, ahvâllerini haber verir kimseler dahi olmasa, ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîdden gayri ceza caiz değildir.⁸⁵ Soru: Birkaç kimseler kalbazarlık etmek üzere ahz olunup yanlarında ve evlerinde kalb akçe ve kalb zolota ve müzevver tuğralı ve zincirli altın sikkeleri bulunup gereği gibi teftiş olundukta ol sanat-ı habîseyi kendüler işledikleri zahir ve muteahkık olsa sâ'î bi'l-fesâd olmalarıyla şer ve fesadlarını def için ol kimseler siyâseten emr-i veliyyü'l-emr ile katilleri meşrû olur mu? el-Cevâb: Olur.⁸⁶

Şeyhülislâm fetvalarında muâmele-i şer'iyye yoluyla paradan alınacak kâr oranı en fazla yüzde on beş olarak belirtilmiştir: Soru: Onu on bir hesâbı üzere muâmele ile Zeyd'den bin akçe istikrâz eden Amr bir metâ'ını Zeyd'e bin akçeye bey' ve teslim ve kabz-ı semen etdikden sonra Zeyd'den geri bin yüz akçeye bir sene tamamına dek müecelen iştirâ ve kabz edip Zeyd'e ecel-i mezkûre tamamına dek bin yüz akçe medyûn olsa muâmele-i şer'iyye etmiş olur mu? el-Cevâb: Olur.⁸⁷ Soru: Zeyd, Amr'a karz verdiği akçesi için bir müddetde ilzâm-i ribh etmeden Amr'dan ribh nâmına şu kadar akçe alsa hâlâ Amr edâ-i deyn eder oldukda ribh-i mezkûru asla hesâba kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur.⁸⁸ Soru: Zeyd, Amr'a muâmele-i şer'iyye ile on altın verir oldukda bir çukasını Amr'a on bir buçuk altına bir sene tamamına dek nesieten Amr'a bey' ve teslim Amr dahi ol çukayı on altına Bekir'e bey' ve teslim edip Bekir dahi yine Zeyd'e on altına ol çukayı bey' ve teslim eyledikde semeni olan on altını Zeyd, Bekir'e verip Bekir dahi Amr'a verse Zeyd Amr'a vech-i muharrer üzere devir etmekle ilzâm-ı ribh olunmuş olup sene tamamında Zeyd, Amr'dan on bir buçuk altın alsa muâmele-i şer'iyye etmiş olur mu? el-Cevâb: Olur.⁸⁹

Fetvalarda borç olarak verilen paralardan yüzde on beş üzerindeki kârı almak üzere açılan davanın dinlenmeyeceği belirtilmiştir: Soru: Zeyd

⁸⁵ Fezziyye, 117.

⁸⁶ Fezziyye, 117.

⁸⁷ Abdürrahim, II, 82.

⁸⁸ Abdürrahim, II, 82.

⁸⁹ Abdürrahim, II, 82.

mütevellîsi olduğu vakfın malından Amr'a verdiği řu kadar akçe için üzerine onun on bir buçukdan ziyâdeye ilzâm-i ribh eyledikten sonra onun on bir buçukdan ziyâdesini Amr'dan dava eylese mesmû'a olur mu? el-Cevâb: Olmaz, memnû'dur.⁹⁰ Ayrıca fetvalarda, yüzde on beşten fazla bir oranda muamele ile akçe verilmesini yasaklayan veliyyü'l-emrin emrine rağmen fazlasıyla muamele yapan tefecilere tâzîr cezası uygulanacağı ifade edilmiştir: Soru: "Onu on bir buçukdan ziyâde muâmele ile akçe vermeye" deyu emr-i 'âlî vârid olmuş iken Zeyd onu on bir buçukdan ziyâde muâmele ile akçe verir olsa Zeyd'e ne lâzım olur? el-Cevâb: Ta'zîr ile zecr ve men'.⁹¹

⁹⁰ Abdürrahim, I, 452.

⁹¹ Abdürrahim, "İnşâ ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"
[itobiad]

Sonuç

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar geçen zaman diliminde, alış-veriş için çeşitli mübadele araçları kullanılmıştır. İlk dönemlerde alım-satımlar ve ticarî işlemler, trampa (malların takas edilmesi) usulü ile yapılmıştır. Ancak beşerî münasebetler çoğaldıkça ve ticarî işlemler hacminde büyük bir genişleme meydana geldikçe bu ibtidaî mübadele usulü özellikle ödemelerde birtakım güçlükleri beraberinde getirmiştir. Ticarî işlemler zamanla daha da çoğalıp karmaşık hale gelince insanlar, aralarında mutabık kalacakları bir değer ölçütü ile ihtiyaçlarını giderme yoluna gitmişlerdir. İşte insanların medenî, ticarî ve benzeri alanlardaki ihtiyaçlarını kolayca giderebilmeleri için madenî para rejimi usulü dediğimiz bir usul ortaya çıkmıştır. Bu cümleden olarak altın, gümüş ve bakır gibi değerli madenler sikke/para haline getirilip insanlık tarihi boyunca mübadele aracı olarak kullanılması en önemli sebeplerinden biri bu madenlerin yıpranmaksızın varlıklarını sürdürmeleri, diğer önemli bir sebebi ise bunların doğada kıt bulunmalarıdır. Para, zamanla sadece bir mübadele aracı olma özelliği taşımakla kalmamış, aynı zamanda devletlerin iktisat politikaları için de çok önemli bir araç haline gelmiştir. Mali sıkıntıda olan devletler ya merkezî hazineleri için dışarıdan krediyle borç tedarik etmişler yahut tedavüle sürdükleri bu değerli madenlerin ağırlıklarında birtakım değişiklikler yaparak kendilerine buradan bir finansman sağlamışlardır. Bir devlet için belirtilmesi gereken bir diğer gelir sağlayıcı usul ise mevcut vergilerin ağırlaştırılması ya da yeni vergilerin tarh olunmasıdır.

Çalışmamızın temel eksenini XVIII. asırda yayımlanan fetva mecmualarında geçen paralar olduğu için İslâm'ın ilk dönemlerinde kullanılan ve Osmanlı Devleti'nde dolaşımda olan para türleri sadece ana hatlarıyla incelenmiştir. Öncelikle belirtmekte fayda görülmektedir ki Osmanlı Devleti kuruluşundan sona erdiği tarihe kadar temel ölçütleri itibarıyla bir İslâm devleti olarak değerlendirilmiştir. İslâm hukukuna göre yönetilen bir devlet olması nedeniyle ilmiye sınıfının başı konumunda olan şeyhülislâmların vermiş olduğu fetvalar bu anlamda önemlidir. Çünkü bu fetvalar gerek fertlerin kendi aralarındaki münasebetlerine dair, gerekse devletin uygulamalarına yönelik durumları ihtiva etmektedir. Dolayısıyla bir bilgi kaynağı olarak fetvalar, Osmanlı'da ictimâî ve iktisadî hayata dair birçok hususa ışık tutmaktadır. Fetvalar incelendiğinde Türk iktisat tarihi

kitaplarında bahsedilen bütün altın, gümüş ya da bakır paraların isimlerinin zikredildiğini görmekteyiz.

İktisat tarihi literatüründe yazılmış olan eserler ittifak ile ortaya koymaktadır ki Osmanlı Devleti'nde özellikle savaş dönemlerinde merkezi bütçenin ağır koşulları nedeniyle birçok kere "tağşiş" uygulamasına gidilmiş, böylece devlet finansman sağlamıştır. Fâtih döneminde birçok defa tağşiş uygulamasına gidildiğini, Viyana kuşatmasının ve Rusya ile girilen savaşların getirdiği ağır mali yükün hafifletilmesi için madenî paranın değeriyle birçok defa oynandığını, böylece tarh olunan yeni vergiler yanında bu araç ile de finansman sağlanmaya çalışıldığını da biliyoruz. Paranın ayarında yapılan bu değişiklikler birtakım huzursuzlukları da beraberinde getirmiş, bu durum fetvalara da yansımıştır. Örneğin bir borç alacak ilişkisinde olan insanlar, şeyhülislâma borç ya da alacaklarının eski râyice göre mi yoksa yeni râyice göre mi ödeyeceklerini ya da tahsil edeceklerini sual etmişlerdir. Madeni para rejiminin yarattığı bir diğer sorun ise kalpazanlık faaliyetleridir. Şeyhülislâmların fetvalarında kalpazanlara ağır cezalar verileceği belirtilmiştir. Yine Osmanlı şeyhülislâmlarının fetvalarına yansıdığı şekliyle "kırkıcılık" yani paranın etrafını kırarak paranın değerini düşürdüğü tesbit edilen kimselere ne şekilde muamele olunacağı da sorulmakta, bu kişilere en ağır cezaların uygulanması yönünde fetva verildiği görülmektedir. 1691'de tedavülden kaldırılmış olan mangırlara ilişkin fetvalara rastlanılmakta, tedavülden kaldırıldığı halde eskiden yapılan akitlere (örneğin mehir) konu olan mangır için hangi rayicin benimseneceğine yönelik sorular sorulmaktadır.

Fetvalarda gözlenen bir diğer husus ise, ilmiye sınıfının başı olan şeyhülislâmlık makamının iktisadî hayatta ortaya çıkan anlaşmazlıklara yönelik gerek şer'î gerekse örfî hukuka dayanan kararlarıyla istikrar sağlamaya yönelik bir duruş sergilemesidir. Bireylerin, paralarda yapılan bu değer değişikliğinden etkilenmelerinin ve bu şekilde mağduriyet yaşamalarının engellenmesi yönünde fetvalar verildiği müşahede edilmektedir. Fetvalarda muâmele-i şer'iyye yoluyla paradan alınacak kâr oranının en fazla yüzde on beş olması gerektiği belirtilmiş, böylece fâhiş borçlanmaların önüne geçilerek bir standardizasyon sağlanmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

"Abbâsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), I, 30.

"Eşrefî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), XI, 477).

Abdullah Efendi, Yenişehirli, Behcetü'l-Fetâvâ, (Hazırlayan: Süleyman Kaya ve diğerleri), İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.

Abdürrahim Efendi, Menteshâde, Fetâvâ-yı Abdürrahim, İstanbul, 1243/1827.
 "Journal of the Human and Social Sciences Researches"
 [itobiad]

Cilt: 6, Sayı: 1
 Volume: 6, Issue: 1
 2017

Akyıldız, Ali, "Para", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), XXXIV, 164-165.

Ali Efendi, Çatalcalı, Fetâvâ-yı Ali Efendi, Matbâa-i Âmire, İstanbul, 1312/1893.

Artuk, İbrahim, "Cedîd Eşrefî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), VII, 210-211.

Artuk, İbrahim, "Fındık Altını", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), XIII, 27-28.

Artuk, İbrahim, "Zer-i mahbûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), XLIV, 281.

Artuk, İbrahim, "Zolota", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), XLIV, 500-501.

Atar, Abdulkadir, "XVIII.Yüzyıl'da Yayımlanmış Fetva Mecmualarına Göre Osmanlı'da İktisadî Hayat", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Bilgin, Vejdî, *Fakih ve Toplum (Osmanlı'da Sosyal Yapı ve Fıkıh)*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, IV, İstanbul: 1969.

Feyzullah Efendi, Seyyid, Fetâvâ-yı Feyziyye, (Haz: S. Kaya), İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.

Hasan Ferdi, Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi (Nakid ve İ'tibâr-ı Mâlî, Birinci Kitâb Meskûkat), (Hazırlayan: Mehmet Hakan Sağlam), İstanbul: Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü, 2008.

Hiç, Mükerrerem, Para, Kredi ve Fiatlar, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1971.

Hiç, Mükerrerem, Para Teorisi ve Politikası, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994.

İnalçık, Halil, "Filori", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), XIII, 106.

İnalçık, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Kaleli, Hüseyin, "Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağışlar ve Sebepleri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 7, (2002): 198-199.

Keleş, Ali, "İslâm'a Göre Para Kavramı (Tarihi, Tanımı ve Fonksiyonları)", Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

Kılıç, Orhan, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", *Osmanlı*, III, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 183.

Kılınc, Ahmet, "Yıldırım Bayezid Han'ın Devlet Yönetimine Işık Tutan İki Osmanlıca Makale ve Tahlilleri", YBHD: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Dergisi 1 (2016):5.

Mehmed Ârif Efendi, Dürrîzâde, Netîcetü'l-Fetâvâ, (Derleyen: Hafız Mehmed b. Ahmed b. Şeyh Mustafa), İstanbul: Matbâa-i Âmire, 1265/1849.

Özcan, Ruhi, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 17, (2005):248.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*, I, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971) 34.

Pamuk, Şevket, "Kuruş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), XXVI, 458.

Pamuk, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016.

Sahillioğlu, Halil, "Akçe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), II, 224-226.

Sahillioğlu, Halil, "Dirhem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), IX, 368-371.

Sahillioğlu, Halil, "Esedî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), XI, 268-369.

Sudi, Süleyman, *Usûl-i Meskûkât-ı Osmaniyye ve Ecnebiyye* (Yay. Hazırlayanlar: İbrahim Artuk-Cevriye Artuk), İstanbul: Enderun Yayınları, 1982.

Tabakoğlu, Ahmet, "Nisab, Para ve Gelir Dağılımı", *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*, (Bursa: Kur'an Araştırmaları Vakfı Kurav Yayınları, 2004), s.19.

Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003.

Tabakoğlu, Ahmet, *Toplu Makaleler I İktisat Tarihi*, İstanbul: Kitabevi, 2005.

Tekin, Oğuz, "Siklonom Bilimlere Araştırmaları Dergisi İslâm Ansiklopedisi", (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), XXXVII, 2009, 183-184.

Journal of the Human and Social Sciences Researches
Volume: 6, Issue: 1
2017

Cilt: 6, Sayı: 1
Volume: 6, Issue: 1
2017